

Tóth András – Grajczjár István

A nemzeti radikalizmus

A jobboldali radikalizmus negyedik hulláma Magyarországon*

A tanulmány mellett érvel, hogy a radikális/szélsőséges jobboldali mozgalmak új, negyedik hulláma van születőben. A dolgozat kiindulópontja, hogy a radikális/szélsőséges jobboldali mozgalmak meghatározott történelmi korszakokhoz köthető hullámokban erősödnek meg, s válnak marginális, kis létszámú csoportosulásokból tömegtámogatással bíró jelentős politikai pártokká. Európában eddig három nagy hulláma volt a radikális/szélsőséges pártok megjelenésének a II. világháború utáni korszakban: az elsőt a II. világháborút követően a neofasiszta jellegű pártok megalakulása fémjelzte; a másodikat az ötvenes évek második felétől jelentkező adóellenes populista pártok alkották; s végül a harmadik hullám a nyolcvanas évek elején jelent meg a bevándorlóellenes jobboldali radikális populista pártok felemelkedésével. A tanulmány mellett érvel, hogy Európában a radikális/szélsőséges jobboldali szervezetek egy új, immár negyedik megjelenési hulláma kezdődött el. Álláspontunk szerint ennek az új hullámnak az egyik legelső képviselője a nemzeti radikalizmus és a nemzeti radikalizmust képviselő Jobbik.

A tanulmány első fejezete ismerteti a radikális/szélsőséges jobboldali mozgalmak kategorizálásának problémáját, majd arra a következtetésre jut, hogy egy átfogó elnevezés, illetve karakterológia helyett termékenyebb történelmi korszakok szerint jól elválasztható megjelenési hullámokat megkülönböztetni. A második fejezet ismerteti a nemzeti radikalizmus legfontosabb jellemzőit. A harmadik fejezet fejt ki részletesen és indokolja a párt által fémjelzett negyedik hullám megkülönböztetésének szükségességét.

A RADIKÁLIS/SZÉLSŐSÉGES JOBBOLDALI PÁRTOK ÉS MOZGALMAK NAGY HULLÁMAI

A Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP), majd a Jobbik látványos megerősödésével Magyarországon is napirendre került annak kérdése, hogy hol a helye a magukat nemzeti radikálisnak valló pártoknak a politikai rendszerben, s hogyan lehet katego-

* Készült az MTA Bolyai János Kutatói Ösztöndíjának támogatásával.

rizálni őket. A vélemények nagyon eltérőek, amelyre a következőkben csak néhány jellemző példát hozunk. Ami a MIÉP-et illeti, Láncki András (é.n.) a pártot radikális globalizmusellenes nemzeti, de nem szélsőséges pártként jellemezte. Donáth László (2002) viszont nemzeti szocialista pártnak tartotta a MIÉP-et. A Jobbik megítélése esetében is ugyanilyen széles a paletta. Stumpf István (2009) egy rádióinterjúban radikális, de nem szélsőséges pártként jellemezte a Jobbikot. Török Gábor (2010) szerint nem lehet a Jobbikot szélsőséges pártnak tekinteni, mert a Jobbik ereje nem szélsőjobboldali retorikájában rejlik, hanem sokkal inkább újdonság jellegében, elitellenes pozíciójában, nacionalista jelszavaiban, a multikkal szembeni radikális kritikájában, rendpárti programjában és rendszerellenes követeléseiben. A párt egyes vezetőinek megszólalását lehet szélsőségesnek nevezni, de a párt programjára ez a jelző nem alkalmazható. Kéri László (InfoRádió 2009) egy rádióinterjúban megkérdőjelezte, hogy valójában kimeríthető-e a Jobbik jellemzése a nemzeti radikális jelzővel. Ungváry Rudolf (2010) neonyilas pártnak címkézte a Jobbikot. Gerő András (2010) erőszakos nemzeti bolsevik pártként jellemezte a pártot. Tamás Gáspár Miklós (2010) hazugnak tartotta a nemzeti bolsevik elnevezést, s a posztfasiszta elnevezés mellett szállt síkra, elvetve mind a radikális, mind a szélsőséges jelzőket. Szerinte fasisztoid jellegű a Jobbik, mert a nemzetnek magukfajtákra és magunkfajtákra való osztásával a politikai közösségen belül jelöli ki az ellenséget. Karácsony és Róna (2010), vagy Filípv Gábor (2011) szélsőséges jobboldali pártként jellemzik a Jobbikot.

Nemcsak itthon, hanem Európa szerte hasonló vita folyik a radikális/szélsőséges jobboldali pártok kategorizálásáról, legalkalmasabb elnevezéséről, közös jellemzőikről. Abban egyetértés mutatkozik a szakirodalomban, hogy megkülönböztethető egy olyan pártcsalád, amely magába foglalja a mérsékelt jobboldal középpártjaitól eltérő jobboldali radikális/szélsőséges pártokat (Beyme 1984). Azzal hogy 2010-ben létrejött az Európai Nemzeti Mozgalmak Szövetsége, amelynek Magyarországról a Jobbik a tagja, alátámasztotta, hogy valóságosan is eszmei és gyakorlati közösséget érznek egymással a kutatók által korábban e pártcsaládba sorolt pártok (London Patriot 2010). Számos, részben egymást átfedő, részben eltérő, egymással is vitatkozó meghatározás található e pártcsalád elnevezésére s az elnevezéssel meghatározott tartalmi jegyekre (lásd a teljesség igénye nélkül: Betz 1994; Carter 2005; Mudde 2000; 2007; Hainsworth 2008). E viták egyik oka, a valódi tartalmi és percepciók különbségek mellett, hogy különösen a populizmus, a szélsőségesesség, a neofasizmus/fasizmus elnevezések szimbolikus tartalommal bírnak, elsősorban negatív tartalmat hordoznak, megvalósíthatatlan ígérekkel, esetleg el nem követett és nem szándékozott, de mások által a múltban elkövetett bűnökkel való azonosulással vádolják meg a szóban forgó politikai pártokat, s ezzel diszkreditálják őket. Nem véletlen, hogy e negatív ítéleteket hordozó jelleg miatt ezen elnevezéseket a demokratikus rendszerben szerepre vágyó politikai pártok egyike sem vállalja fel szívesen (Mudde 2007). Persze az, hogy egyes politikai szereplők a közvélemény negatív megítélése miatt elutasítanak bizonyos elnevezéseket, nem jelenti azt, hogy az elemzők, vala-

mint a tudományos célzattal kategorizálni próbálók nem alkalmazhatnák e meghatározásokat egyik vagy másik párt leírásakor (Albertazzi–McDonnell 2007).

A terminológiai vita mellett, párhuzamosan arról is folyik a vita, hogy melyek a radikális/szélsőséges pártok jellemzői, milyen tartalmi jegyek határozzák meg az adott kategóriába vagy pártcsaládba sorolást. Cas Mudde (1995) 26 eltérő meghatározást számolt össze a radikális jobboldali populizmus/radikalizmus/szélsőjobboldaliság jellemzőiről. A 26 meghatározás 58 fontosnak tartott tulajdonságot sorolt fel. Az 58 tulajdonság közül 5 olyan közös jellemzőt talált, amelyek fellelhetőek az általa elemzett meghatározások legalább felénél. Az öt legtöbbet említett közös tulajdonság a következő volt: a nacionalizmus, a rasszizmus, az idegengyűlölet (xenofóbia), a demokráciaellenesség, valamint az erős állam vágya. Ugyanakkor, az egyik vagy másik elnevezéshez rendelt jellemzők néha zavarba ejtően hasonlítanak egymáshoz. Például Roger Griffin (1991) generikus fasizmus terminológiájában hasonló jellemzőkkel írja le a fasiszta pártokat, mint amiket Albertazzi és McDonnell (2007) jellemzőnek talált napjaink jobboldali populista – határozottan nem fasisztának jellemzett – pártjaira. Mudde (1995) szinte aforizmaszerűen megjegyezte, hogy ez az a pártcsalád, amiről nem tudjuk, hogy micsoda, de tudjuk, hogy kik tartoznak oda. S persze még ez sem feltétlenül igaz. Gyakran vita tárgyává válik, hogy egyik vagy másik párt ennek a pártcsaládnak a tagja vagy sem. A meghatározások és a jellemző tulajdonságok zavarba ejtő sokféleségének egyik oka, hogy minden egyes párt mélyen beleágyazott annak az országnak a kultúrájába, történeti fejlődésébe és problémáiba, ahol működik. Így nagyon nehéz elválasztani a tágabban értelmezett, minden hasonló pártra egyenlően jellemző, illetve az országspecifikus, csak az adott párt(típus)ra jellemző tulajdonságokat (Seiler 1985).¹

A terminológiai vitának azonban létezik egy történelmi aspektusa is. A szélsőséges/radikális jobboldali pártok történelmileg jól meghatározott korszakokban, ún. hullámokban léptek fel, s kaptak jelentős szerepet saját országuk s néha Európa sorának alakulásában. Az elnevezések s a tulajdonságok széles körét az eltérő történelmi korszakok sajátosságai is magyarázzák, nemcsak az országspecifikus jellemzők sokrétűsége (Beyme 1988).

Álláspontunk szerint a pártalakulás történelmi hullámainak vizsgálata termékenyebb tudományos módszer, mint egy történelmi időközön és országokon átnyúló komplex tipizálás kialakítása. A történelmi nézőpont abban is segít, hogy jobban megértsük, milyen komplex hatások eredményeképpen születnek és kapnak erőre a radikális nézeteket valló, a politikai aréna szélén elhelyezkedő marginális csoportok, s válnak komoly támogatottságú politikai erővé.

¹ Még olyan távoli és lezárt történelmi korszakra nézve, mint a két világháború közötti fasizmus fogalmának kérdése sincs teljesen elfogadott tudományos konszenzus.

Több mint egy tucat fasizmusfogalom található a történelmi-politológiai vitában (Payne 1995). Máig vitatott, hogy vajon a „fasizmus” a legpontosabb elnevezés a két világháború közötti mozgalmakra, vagy meg kell különböztetni attól a „nemzeti szocializmust” (Lukács 2008).

Ugyanazon vagy legalábbis hasonló jellegű jelenségek történelmi időszakok szerinti elemzése hatékony módszernek bizonyult a társadalomtudományokban, így a politikatudományban is. Huntington demokratizálódási hullámokról írt, amelyet megszakítottak antidemokratikus hullámok. A történelmi hullámokat alkalmazó elemzési módszer lehetővé tette a különböző történelmi korszakok demokratikus modelljei eltérő jellegzetességeinek leírását (Huntington 1991). Ennek szellemében bontakozott ki a vita arról, hogy vajon a kelet-európai átmenetek a hetvenes években indult harmadik hullám részét képezik, vagy inkább egy új, negyedik hullámhoz tartoznak (Lásd McFaul 2002; Lucan 2005). Toffler (1981) az emberiség történelmét elemezte három nagy társadalom-szervezeti hullám leírásán keresztül. A közgazdaságtudományban szintén megkülönböztetik a globalizáció két hullámát, az egyiket 1870–1914 közé teszik, míg a másikat az 1970-es évekre. A két globalizációs hullám megkülönböztetése lehetővé teszi ugyanazon globalizációs folyamat egymástól nagyon eltérő jelenségeinek feltárását két különböző korszakban, és segít megérteni, miben különbözik napjaink globalizációja a száz évvel ezelőtti globalizációs folyamattól (Hirst–Thompson 1996). De ez a módszer eredményes olyan szakpolitikai területeken is, mint például az egészségügyi reformok (Cutler 2001) vagy a közigazgatási reformok területe (Hosszú 2010).

A II. világháború utáni korszakban a szakirodalom három nagy hullámot különböztet meg a radikális/szélsőséges pártok tekintetében. A világháborút követő években megindult első hullámban alakultak meg a neofasiszta pártok. A második hullám az ötvenes években kezdődött, s adóemelések elleni protesztpártok, mozgalmak alkották. A harmadik hullám a nyolcvanas évek elején indult el, s döntően bevándorló-ellenes pártok alkották (Beyme 1988).

A tanulmányban amellet érvelünk, hogy a Jobbik Magyarországért Mozgalom felépése és kiemelkedő sikere a 2010-es választásokon egy új radikális jobboldali pártszerveződési hullám, a negyedik hullám születésének jele Európában. A napjainkban születő negyedik hullám az európai társadalomfejlődés egy újabb válságos szakaszának terméke, s élesen megkülönböztethető a korábbi harmadik hullámok pártjaitól.

Mivel úgy gondoljuk, hogy a Jobbik egy új pártcsalád kezdete, amely napjaink válságára adott válaszreakcióként jött létre, ezért helytelen lenne egy másik korszakban, más típusú válságokra, más problémákra reagáló pártok terminológiáját alkalmazni rá. Ezzel pont elfednék a Jobbik újszerűségét, amely – minden hasonlóság ellenére – megkülönbözteti más társadalmak más válságaira reagáló pártjaitól. Célunk az, hogy bemutassuk az eltéréseket és ezek okait. Láttuk, hogy a magyar elemzők véleménye arról, hogy miként lehetne elnevezni és jellemezni a Jobbikot, széles palettán helyezkedik el. Nem kívánunk egy újabb elnevezést kitalálni, s tovább fokozni a zűrzavart az elnevezések és a terminológiák világában. Ehelyett elfogadjuk, hogy a Jobbik nemzeti radikális pártként határozza meg magát. Célunk, hogy a nemzeti radikalizmus tartalmát felfedjük és megmagyarázzuk. Ezért a nemzeti radikalizmust

használjuk, amikor a párt ideológiai irányát határozzuk meg, illetve nemzeti radikalizmusnak nevezzük a negyedik hullámot.

A JOBBIK FELEMELKEDÉSE

A Jobbik története, ideológiája értelmezhetetlen a MIÉP, illetve vezetője, Csurka István szerepe nélkül. A Csurka vezette népi-nemzeti szárny 1993 elején vált ki a mérsékelt jobboldali MDF-ből, s alakította meg a MIÉP-et. Csurka fogalmazta meg először a nemzeti radikalizmus gondolatkörét, s tette pártja megkülönböztető jelzőjévé a nemzeti radikalizmus elnevezést.

A MIÉP sok tekintetben nosztalgiapártként a harmincas évekre jellemző nacionalista, sovinizta és etnocentrista jelszavakkal lépett fel. A párt diskurzusában fontos szerepet kapott a versailles-i szerződések igaztalan volta, s a környező országokban élő magyarok megnyomorítása. A MIÉP gondolatvilágában megtalálható a nacionalizmus, a sovinizmus, az antiszemitizmus, az antikommunizmus, az antiliberális és globalizációellenes gondolkodás, az EU-szkepticizmus, a rendpártiság, a tradíciók és a hagyományos erkölcsi értékek felmagasztalása, a deviánsnak tartott viselkedési minták elutasítása, a családközpontúság, illetve a keresztény-nemzeti értékek hirdetése. A gyakran nyílt antiszemitizmus és az irredenta felhangokkal terhelt nacionalizmus az, ami miatt sokan szélsőjobboldali pártként minősítették a MIÉP-et. A MIÉP világképének centrumában az állt, hogy a régi-új kizsákmányoló ellenség a globalizációs folyamatokat irányító „idegenszívűek” – a nemzetközi nagytőke és pénzvilág, a zsidók, a kommunisták, a liberálisok – összefogtak azért, hogy lerombolják a magyar nemzeti kultúrát és identitást. Ez az összefogás, Csurka által metaforikusan megfogalmazva, az ország „palesztinizálását” eredményezte. A változás feltétele, hogy megtisztuljon a közélet a liberalizmustól és a kommunista elitől, akik felelősek a múlt rendszer bűneiért, és akik miatt nem zajlott le a valódi rendszerváltás, s akik a globalizált modell hazai szálláscsinálói. A párt egy etnocentrikus, kontroll alatt tartott piacgazdaságot hozott volna létre, s minden területen elsőbbséget biztosított volna a magyaroknak, a magyar vállalkozásoknak.

A Jobbik volt az a párt, amely a nemzeti radikalizmust modern negyedik hullámos ideológiává formálta, s alkalmassá tette arra, hogy tömegeket vonzzon, miközben nyitott maradt a hagyományos szélsőjobboldali szlogenek felé vonzó MIÉP-szimpatizánsok számára is.

A Jobbikot, Jobboldali Ifjúsági Közösség néven, 1999-ben alakították meg radikális jobboldali érzelmű egyetemisták, akik közül többen MIÉP-aktivisták voltak. A jobbikosok a 2002-es választási kampányba teljes lelkesedéssel vetették be magukat, abban reménykedve, hogy elősegítetik a jobboldal győzelmét, a Fidesz–MIÉP közös kormányzását. A választási vereség után többen bekapcsolódtak a választási eredmény elleni spontán tiltakozó akciókba. Mások, köztük Vona Gábor, bekapcsolódtak

az akkor induló polgári körök mozgalomba. Azonban a nemzeti mozgalom megújulására vágyó fiatalok hamar kiábrándultak mind a MIÉP-ből, mind a polgári körökből. A MIÉP-en belüli reformtörekvéseket Csurka blokkolta, s a változást akaró fiatalok úgy érezték, hogy a MIÉP avított stílusa, nyers, zsidózó összeesküvés-elmélete már nem alkalmas arra, hogy a törzsszavazókon kívül magához vonzzon új szavazókat (Varró 2009). A polgári körökkel a Fidesz, értelmezésük szerint, a konzervativizmus leplébe csomagolt neoliberális polgári Magyarország koncepcióját szolgálta ki, s nem a radikális megújulást segítette elő (Vona 2003). A jobbkiosok 2003 őszén alakultak párttá I200 taggal. Az új párt, megőrizve a Jobbik rövidítést, a Jobbik Magyarországért Mozgalom nevet vette fel, és konzervatív, módszereiben radikális, nemzeti-keresztény pártként határozta meg magát (Jobbik 2003).

A 2006-os választásokon a Jobbik a MIÉP-pel pártszövetségben, Harmadik Út néven, csak 2%-ot ért el a közös listán. A két párt szövetségi kapcsolata felbomlott a választások után, s éles rivalizálás alakult ki közöttük.

A 2006-os vesztes választások után Vona Gábor lett az önálló utat választó Jobbik vezetője. Vona Gábor tehetséges, dinamikus és karizmatikus vezetőnek bizonyult (Fabók 2010), aki új irányt szabott a pártnak. 2006 decemberében a Jobbik jelképévé választotta az árpádsávós zászlót. Vona vezetésével került kidolgozásra a párt új programja, a Bethlen Gábor program, illetve indult el az Attila Király Népfőiskola. Szintén Vonához köthető a Magyar Gárda létrehozása 2007 márciusában. Vona igyekezett csökkenteni a Jobbik és a Fidesz közötti ellentéteket, s elfogadhatóvá tenni a Jobbikot „mérsékeltebb közegekben”.² Emellett a Jobbik igyekezett magához kötni a legradikálisabb jobboldali mozgalmakat is, ennek a stratégiának a sikerét mutatja, hogy 2009. június 14-én együttműködési megállapodást írtak alá Szegeden a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalommal, valamint a radikális jobboldal két emblemikus figurájával, Toroczkai Lászlóval és Budaházy Györggyel.

A megújuló Jobbik üstökösként való felemelkedését három váratlan esemény segítette elő: az MSZP–SZDSZ alkotta szociálliberális koalíció politikai fordulata és válsága; a magyar gazdaság válságba fordulása; és végül az olaszliszakai tragikus gyilkosság nyomán a „cigánykérdés” napirendre kerülése.

A 2006-os választásokat az MSZP–SZDSZ-koalíció a korábbi költségvetési expanzióra épülő növekedés folytatásának ígéretével nyerte meg. A választások után azonban a kormány teljes gazdaságpolitikai fordulatot hajtott végre, s választási ígéreteivel ellentétben költségvetési megszorító politikába kezdett. A kormány intézkedését követő bizalomvesztést, becsapottságérzést felháborodássá, dühvé fokozta a kormányfő őszi beszédének nyilvánosságra kerülése 2006 szeptemberében. A felháborodás mértékét mutatta a Kossuth téri folyamatos tüntetés 2006 őszén, valamint az 1956-os forradalom évfordulóin ismétlődő utcai zavargások. Az ellenzéki pártok egyhangúlag követelték a választások megismétlését, ahol a választók az or-

² A „mérsékeltebb közeg” kifejezést innen vettük át: <http://jobbik.net/index.php?q=node/4698>.

szág igazi helyzetének ismeretében dönthetnének újra arról, kit kívánnak kormányon látni. Az erkölcsi tartását veszített koalíció kormányzásának legitimitását tovább gyengítette a korrupciós botrányok sorozata. A földrengésszerű változások hatására a baloldali liberális szavazói tömb szétesett. Az MSZP 20 százalékos támogatottságú párttá olvadt. Az SZDSZ és az MSZP-vel is együttműködő MDF választói támogatása elporladt. A jobb felé forduló közhangulat kedvezett a Jobbiknak, amely legradikálisabban követelte a fennálló rend megváltoztatását. A Jobbik marginális, szélsőséges kis pártból szabadságharcos erővé tudta stilizálni magát az erkölcsileg megroppant baloldali-liberális tömbe szemben. A Fidesz egyre radikálisabb hangvétele szintén segítette a Jobbik elfogadottságát. A Jobbik helyzetének normalizálódásához hozzájárult a Fidesz ellenzéki politikája, amely kiterjedt a kormány és egyes demokratikus intézmények legitimitásának megkérdőjelezésére, az MSZP gyakorlatának összemosására a kommunista párt praktikáival. A Jobbik új, erősödő pozíciójának egyik jeleként jogász értelmiségi körök csatlakoztak a párthoz.³

A 2006-os politikai fordulat egyben a gazdaság recesszióba fordulását is okozta, amelyet mély válsággá fokozott a 2008 augusztusában kitört hitelválság. A világválsággal nemcsak a „jóléti rendszerváltás” hitelekre alapozott gazdaságpolitikája kérdőjeleződött meg, hanem a szabad kereskedelemre, a nyitott gazdaságra, a globalizált világgazdaságba bekapcsolódó, európai integrációra alapozott liberális piacgazdasági modell is. A több éve tartó, egyre reménytelenebb válságban új értelmet kapott a Jobbik harmadikutas, a szabad piactól elfordulást, az adósságfizetés megtagadását, az államosítást, az állami védelmet, a magyar vállalkozóknak támogatást, a multinacionális cégek megadóztatását ígérő gazdaságpolitikája. Az egyre reménytelenebb gazdasági helyzet növelte a protestszavazók arányát, akik dühük és elégedetlenségük kifejezésekképpen tipikusan a radikális, rendszerellenes pártokra szavaznak (Tóth–Grajczár 2009).

A 2006. október 15-i olaszliszakai tragikus gyilkosság nyomán, aminek hatását tovább növelte Marian Cozma meggyilkolásának ügye, a Jobbikhoz kapcsolódott a „cigánybűnözés” politikai diskurzusba való beemelése. A „cigánybűnözés” tematizálása lehetőséget adott a Jobbiknak arra, hogy a „rendes, becsületesen dolgozó kisemberek” védelmezőjeként lépjen fel a „cigánybűnözéssel és a cigányterrorral” szemben. Azzal, hogy a cigánybűnözés témáját a Jobbik felkarolta, sokan úgy érezték, hogy végre felszabadultak a politikai korrektség baloldali-liberális szájkosara alól, s végre kimondhatták elfojtott sérelmeiket és megnevezhették azok vélt vagy valós okozóit. A „cigánybűnözés” elleni fellépés alkalmasnak bizonyult arra, hogy a Jobbik ne csak a hagyományos radikális jobboldali törzsszavazókat szólítsa meg, hanem új támogatókat szerezzen, elsősorban az ország keleti felében a magukat védtelennek és kiszolgáltatottnak érző lakosság körében. A „cigánybűnözés” elleni védekezés kampányának központba kerülése nyomán szerveződött meg 2007 tavaszán a Jobbik segítségével a Magyar Gárda, amelynek paramilitáris mozgalmi jellege egyszerre bizonyult fontos

³ Ennek kapcsán vált Morvai Krisztina a Jobbik egyik kulcsaktivistájává.

közösség- és szervezetépítő erőnek, valamint állandó médiafigyelmet biztosított a párt számára. A Jobbikkal foglalkozó elemzések szerint a „cigánybűnözés” témája és a „nemzeti önvédelem” érdekében felállított Magyar Gárda megalakulása hozta meg a Jobbik valódi ismertségét (Karácsony–Róna 2010).

A megváltozott politikai környezetben gyorsan növekedett a Jobbik. 2008 tekintetű az áttörés évének, tekintve, hogy ebben az évben 80-ról 249-re növekedett a helyi szervezetek száma (2009-ben elérte a 387-et), és a párt tagjainak létszáma 5000-re nőtt. A 2009 elején megtartott időközi választások szintén mutatták a Jobbik erősödését, amikor a párt rendre 7% felett kapott szavazatot. A 2009-es európai parlamenti (EP) választásokon a Jobbik 14,77%-os választási eredménnyel a harmadik legerősebb párt lett, mindössze 2,6%-kal lemaradva az MSZP-től. Az európai választások után a Jobbik tagjainak a száma megduplázódott, 10 000-re nőtt, s a tagszervezetek száma elérte a 750-et.

Az EP választási eredménnyel a Jobbik marginális, kis szélsőséges pártból közép-párttá vált. A potenciális szavazók immár mint bejutásra és győzelmekre képes, legitim, a szlogenjeit a demokráciában elfogadtatni kész pártként tekinthettek rá. Ez jelezte, hogy a párt szlogenjei, mint a „cigánybűnözés”, a zsidózás, vagy a trianonozás, a közbeszéd részévé váltak. Innentől a Jobbik kommunikációja központi részévé tette, hogy a párt a „harmadik erő”, amely azt a célt tűzte ki, hogy megelőzze az MSZP-t a 2010-es országgyűlési választásokon. Az EP választási eredménnyel eldőlt a MIÉP-pel a radikális jobboldal képviselőiért folytatott párharc is. A Jobbik praktikusán egyedül, vetélytárs nélkül maradt a jobboldal szélén a radikális szavazatokért való versenyben. Az európai parlamenti választások után a Jobbik vezetése országjárásba kezdett, s vezetői naponta 5-6 helységet kerestek fel, tartottak lakossági fórumot, szervezték a pártot. A Jobbik választási programja, amely Radikális változás címmel jelent meg, kiemelt figyelmet fordított a „politikusbűnözés” visszaszorításának fontosságára is. Növelte a Jobbik ismertségét, hogy az MSZP, s különösen az SZDSZ választási kampányának részévé tette a szélsőséges jobboldali veszéllyel, a Jobbikkal való riogatást, s a Fidesz is egyre inkább a Jobbik ellen fordult, félve, hogy szavazóbázisát a párt megszerzi radikális szlogenjeivel (Bíró Nagy – Róna 2011). Paradox módon a delegitimációs kísérletek növelték a Jobbik legitimációját, mert a koncentrált támadások még valószínűbbé tették, hogy a párt jelentős parlamenti erő lehet, tehát érdemes szavazni rá.⁴ Kedvezett a határozott, kemény programmal fellépő Jobbiknak, hogy elszánt, az „igazságért” végletekig küzdő programot dolgozott ki, amely vonzó lehetett egy radikalizálódott választói körnek. A Jobbik a 2010-es országgyűlési választásokon listán 16,67%-ot szerzett, ezzel, alig 3%-kal lemaradva az

⁴ Hogy ez a paradox hatás mennyire igaz lehet, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a Jobbik saját értékelése szerint is a 2007 márciusában alakult Magyar Gárda csak akkor vált ismertté, mikor 2007 augusztusában a Népszabadság „felfedezte” és arról írt egy cikkében, hogy árpádsávós zászlója hasonlít a nyilasok színeire. Az ezt követő média- és politikai vihar tette országosan ismertté a Magyar Gárdát. Lásd <http://kispst.jobbik.hu/content/p%3%A%20rtunkr%3%B3l>.

MSZP-től, a harmadik helyre futott be, és marginális kis radikális pártból az ország harmadik legnagyobb erejévé, el nem hanyagolható középpárttá vált.

A JOBBIK JELLEGE

Jellemzésünk során nem a nemzeti radikalizmus „minimumának” megállapítására törekszünk, amely „minimum” meghatározása tipikus módszere a fenomenológiai elemzéseken alapuló tudományos írásoknak.⁵ Mi ehelyett a nemzeti radikalizmus „magját” kívánjuk megtalálni, követve Griffin (1991) logikáját. Azt a gondolati magot, amely gondolkodásirányító mechanizmusként behatárolja a Jobbik politikusainak cselekvéseit.

A nemzeti radikalizmus gondolati magjának legfontosabb elemeit a Jobbik dokumentumainak, vezetői írásainak és beszédeinek elemzése alapján a következőkben találtuk meg: nemzeti gondolat; a külföldi tőke behatolása elleni fellépés; globalizációellenesség; zsidózás; a gazdasági harmadik út: ökoszociális piacgazdaság; politikai harmadik út: a jobboldali harmadik út; nemzetépítő erős állam és rendpártiság; „cigánybűnözés”; ókonzervativizmus, protesztpártiság; kisemberek védelme; radikalizmus mint politikai attitűd (pesszimizmus, aggodalom, düh, radikális változás igénye, új világ ígérete).

A nemzeti gondolat

A nemzeti gondolat az, ami elsősorban meghatározza a párt gondolati-cselekvési keretét. A nemzeti gondolat lényege, ahogy egy Jobbik-közeli blogger megfogalmazta, a nemzeti kérdések, a nemzet jólétének, felemelkedésének akár a legradikálisabb eszközökkel és módszerekkel történő elősegítése és megoldása, továbbá kiállás az egész kárpát-medencei és tengerentúli magyarságért (Sajátgondolat 2011). Vona Gábor pártelnök úgy határozta meg, hogy a nemzeti cél az, hogy erős magyar nemzet legyen a határokon innen és túl (Index 2009).

A nemzeti gondolat valójában egy túlfeszített nemzeti érzés, amelyet a szakirodalom nacionalizmusnak nevez. S mint arra John Lukács (2008) is felhívta a figyelmet a patriotizmus és a nacionalizmus közötti különbségtétel kapcsán, a túlfeszített nemzeti érzés, a nacionalizmus kirekesztő, szemben a régimódi hazafisággal, a patriotizmussal.

A Jobbik nemzeti gondolatának jellege Csurka István szellemi hatása nélkül nehezen értelmezhető.⁶ A MIÉP nemzeti radikalizmusának kiindulópontja az elfogad-

⁵ A minimum megtalálásának módszeréről lásd Nolte 2003, 31.

⁶ A jobbikosok nem is tagadják Csurka óriási hatását, s magukat Csurka szellemi örökösének tartják. Lásd Bakay Kornél professzor a MIÉP-ről és a Jobbikról (Bakay 2009), valamint Borbély 2010.

hatatlan realitás gondolköre volt. *Elfogadhatatlan realitás* volt Csurka még 1985-ben a Püski Kiadónál megjelent, politikai írásait egybefoglaló tanulmánykötetének a címe. Ennek a könyvnek a címét metaforaként használva, a MIÉP elfogadhatatlan realitása azt jelentette a kilencvenes évek elején, hogy Csurka a trianoni határokon átnyúló nemzetegyesítő álmok nevében fellázadt a II. világháború utáni demokratikus és szabadpiacon alapuló renddel s azzal a törekvéssel szemben, amely Magyarország helyét 40 év diktatúra után az egységesülő Európában kereste, amit a mérsékelt, konzervatív keresztény-szociális Antall József képviselt a jobboldalon. Csurka és követői számára az elfogadhatatlan realitás a nemzeti érdek feltétel nélküli védelmét és képviselését jelentette az általuk elfogadhatatlannak tartott geopolitikai realitással és az ez alapján létrejövő EU-integrációval szemben.⁷ A nemzeti jelző felvállaltan elfogadhatatlan realitásként való értelmezése a nacionalista vagy talán az ultranacionalista jelzőnek felelt meg. Antall és Csurka nyilvános szakítására s a nemzeti radikalizmus önálló politikai irányként való megszerveződésére azután került sor, hogy Csurka és követői árulásnak értelmeztek azt, hogy a Parlament elfogadta a magyar–ukrán alapszerződést, s ezzel elismerte a trianoni határokat. Az ultranacionalista nemzeti gondolatnak egyik, s talán legnyilvánvalóbb megjelenési formája a határok kérdésének folyamatos napirenden tartása.

A Csurka által elfogadhatatlannak tartott kompromisszum, a realitásnak a felmondása vezetett el ahhoz, hogy a MIÉP – és az akkor már megalakult Jobbik is – nyíltan ellenezte Magyarország EU-csatlakozását. A nemzeti gondolat meghatározza a Jobbik viszonyát az Európai Unióhoz: a párt a nemzeti függetlenség védelme nevében lép fel a föderatív Európa rémével szemben, amit szemükben a Lisszaboni Szerződés jelent. Ide kapcsolódik a magyar termőföld védelmének ügye, az a fontos praktikus kérdés, ami a Jobbik számára szorosan összefügg az EU-ellenes állásponttal. S a kirekesztő jellegű nacionalizmus az, ami irányítja a jobbikosok gondolkodását a cigányok és a zsidók bűnbakként való feltűntetésekor.

A külföldi tőke behatolása elleni fellépés, globalizációellenesség

A Jobbik nemzeti jellege miatt fordul szembe a „külföldi tőke” behatolásával. A Jobbik szerint Magyarországon nem a magyarok élveznek kiváltságokat, hanem a hazánkat „gyarmatosító, kizsigerelő multinacionális milliárdosok”, akiknek sok esetben „csak térkép e táj”. A párt gazdasági programjának kulcsfontosságú része az „újkori gyarmatosítás” visszafordítása, a külföldi befektetők kiszorítása az országból. A Jobbik programjának egyik kiemelt célpontja a multinacionális áruházláncok kiszorítása a kiskereskedelemből, s magyar tulajdonú boltok támogatása. A bankrendszer magyar

⁷ Az „elfogadhatatlan realitás” metaforáját Szócs Zoltán (é.n.) gondolatmenetét követve alkalmaztuk.

kézbe juttatása szintén része a programnak. A média területén a nagy kereskedelmi csatornák koncessziós jogának megszüntetését tervezik.

A Jobbik globalizmus-kritikája túlmegy a privatizáció kritikáján, a hazai gazdaságban kulcsszerepet játszó multinacionális cégek elleni fellépésen, a magyar vállalkozások és a termőföld védelmén. A Jobbik magával a globalizációval fordul szembe. Érvelésük szerint a nagy globális gazdasági felfutás haszonélvezője szinte kizárólag a nemzetközi pénzügyi szektor, amely kizsákmányolja az embereket. S itt is szerepet kap a más kontextusban hírhedtté vált magunkfajta-magukfajta megkülönböztetés. A globalizációs diskurzus kontextusában a magunkfajta a kizsákmányoltat jelenti, vagyis a kistermelőket, kiskereskedőket, családi vállalkozókat, állami alkalmazottakat, ápolónőket, pedagógusokat. A globalizáció-kritikából következik a párt lázadó, forradalmi jellege. A Jobbik a globális világtrend elleni lázadás egyik aktorának tekinti magát, s lázadásra szólít fel a kisemberek védelmében:

„Emeljük fel végre a fejünket és ne hagyjuk, hogy ugyanannak a láthatatlan „Birodalomnak” a helytartói a tisztességes munkából élőköt kifosztó bankjaikkal, a gazdákat tönkretévő hipermarket-láncaikkal, a multinacionális cégekkel és tonfáikkal, gumilövedékeikkel megfoszsanak bennünket szabadságunktól, méltóságunktól, emberhez méltó életünkötől” (Morvai 2009).

Zsidóellenesség

Miközben a Jobbik tagadja, hogy antiszemita párt lenne, beszédekben, jelképekben sorra tűnnek fel olyan utalások, amelyek azt érzékeltetik, hogy a párt aktivistái problémának tartják a zsidók gazdasági és politikai befolyását. Egy beszédében Vona az izraeli állampolgárok földvásárlásának problémája kapcsán azzal érvelt, hogy: „Lehet, hogy a Fideszt már más célok vezérelik. Esetleg valahonnan más iránymutatást kaptak, kérdés csak az, hogy Brüsszelből, Washingtonból vagy Tel-Avivból jött az ukáz?” (Lenhardt é.n.).

A beszédekben gyakran feltűnik a „Magyarország legyen a magyaroké” követelése, s a Csurka által is használt palesztinalizálódás veszélyének metaforája: „Van egy álmunk. Hogy Magyarország a magyaroké. Mégsem lesz a hazánkból második Palesztina, mégsem leszünk elszegényedett, véglegesen lecsúszott gyarmat” (Morvai 2009a).

A párt lapja szerint nemzetközi és hazai zsidók provokálják a magyar embereket, mert azok „emléket állítottak a Trianonnal kivézetetett országot felvirágoztató Horthy Miklósnak és korának”.⁸ A párt felháborítónak érzi, hogy vannak „tabuk, amelyekről tudni sem akar a közélet”. Szerintük „valami itt nem stimmel, legyen az Tiszaeszlár és Solymosi Eszter, legyen az a többi vérvádként emlegetett eset, legyen

⁸ http://barikad.hu/antiszemizmus_kinek_van_ra_igenye-20120630

az a Holokauszt!”.⁹ Baráth Zsolt képviselő és pártja úgy érezte, kellő nyomatékot kell adni a tisztaeszlári vérváddal kapcsolatos „kételyeknek”. A képviselő napirend utáni felszólalásában megjegyezte, hogy „vádát is kell emelnünk azon szellemiség ellen, amely azóta is, 1882 óta is folyamatosan jelen van életünkben, s a Kárpát-medencében”. A képviselő hangsúlyozta, hogy „1883-tól a mai napig is tart az a jelenőség, hogy nem lehet megnevezni az elkövető, elkövetők származását, vallási hovatartozását. Mérföldkő, hiszen ekkortól figyelhetjük meg az »új világrend« hatalmának fokozódó érvényesülését Hazánkban, illetve az ezt szolgálók egyre leplezetlenebbé váló törekvéseit”.¹⁰

A gazdasági harmadik út programja: az ökoszociális piacgazdaság

A globalizációval való szembefordulásból következik a Jobbik harmadikutassága a gazdasági élet területén, amely a szabadverseny, globalizált kapitalizmussal szemben egy zárt, nemzeti keretek között működő, kistermelők korlátozott piacára épülő nemzeti piacgazdaság álma. A harmadikutas gazdaságpolitika egy erősen államközpontú, a nyitottságot visszafordító antiliberális gazdaságpolitikai receptet jelent, amely nemzeti kereten belüli, korlátozott, erős államra és nemzeti magántőkére alapozott lokális piacok vegyes gazdaságára épül.

Az erős állami szerepvállalás nemcsak a privatizáció leállításában jelenne meg, hanem a reprivatizáció, a visszaállamosítás programját is a majdani erős államra bízna. A visszaállamosítás a stratégiai fontosságú ágazatok köztulajdonba vételét jelenti a párt álláspontja szerint, valamint az energiaszektor liberalizációs folyamatának leállítását, illetve a magánnyugdíj-pénztárak teljes megszüntetését. Fontos része a Jobbik gazdasági elképzeléseinek a magyar tulajdonban álló bankrendszer megteremtése. A párt agrárprogramjának lényege, hogy vissza kívánja szerezni a magyar mezőgazdaság hazai piacait, ami kimondatlanul is a nemzeti piac védelmét jelenti.

A globalizációval szembeforduló harmadik út álmának része a környezetvédelem, az „életter” megóvása a jövő nemzedékek számára:

„Környezetünk megóvása csak a magyar vizek, földek, hévizek védelme mellett képzelhető el, valamint klasszikus hungarikumainkra építve. Ezek a kiváló magyar földre épített, saját tulajdonú feldolgozóipar, a termálvizekre alapozott gyógyturizmus, a geotermikus energiát is igénybe vevő energiapoliti-

⁹ http://jobbik.hu/rovatok/aj%C3%A1nl%C3%B3/rejt%C3%A9lyes_gyilkoss%C3%A1gok_politikai_mer%C3%A9nyletek_v%C3%A9rv%C3%A1d%C3%A1lak

¹⁰ http://jobbik.hu/rovatok/frakci%C3%B3/solymosi_eszter_eml%C3%A9k%C3%A9re_%E2%80%93_tiszaeszl%C3%A1r_130_%C3%A9ve%E2%80%A6

tika és a lehetőségekhez képest önálló, önellátó kistájégségek gazdasági rendszere” (Jobbik 2009).

A globalizációt meghaladó új világ az ökoszociális piacgazdaság lenne a párt elképzelései szerint. Ennek a jövőképek lényege a globalizmus helyett a lokalizmus támogatása, a helyi, önfenntartó gazdaságok és közösségek létrehozása:

„Az erőforrások fokozatos kimerülésével jobb, hogy ha a fenntartható csökkenéshez kezdünk hozzászokni, amely azt jelenti, hogy a gazdaság szabadrablását megfékezzük, és visszatérünk az emberek a gazdaságért elvtől a gazdaság az emberekért elvhez. A gazdaságot az emberhez méltó környezet (öko), az emberhez méltó élet (szociális) és a magyarság (nemzet) érdekében korlátok alá kell vetni. [...] Öko, mert a gazdaság mohósága tönkretette a környezetet. Itt nem csupán olyan hagyományosan zöldnek mondott politikai és társadalmi megfontolásokra gondolok, mint környezettudatos életforma, takarékos energiafelhasználás vagy megújuló energiaforrások, hanem a tájvédelemre, a vidékmentésre, a kisebb, élhető emberi közösségeknek, a falvak felvirágoztatására. Szociális, mert a politika és a gazdaság célja nem önmaga, hanem az ember. Itt sem csupán tisztességes bérekről van szó, hanem az élhető élet megteremtésének biztosításáról. A globális kapitalizmus ugyanis olyan ütemben használta fel humán forrását, az embert, hogy annak szellemi-lelki-fizikai regenerálódására sem hagyott módot, a futószalagok szétverték a családokat, a kisebb és nagyobb közösségeket. Az alapvető, egyetemes emberi értékeknek és a minőségi szemléletnek kell visszaadni az őt megillető helyet” (Vona 2009a).

Ahogy hangsúlyozzák, az ökoszociális nemzetgazdaságban végre az állam teljesíteti kötelességeit: óvhatja természeti kincseinket, visszaadhatja a nemzettudatunkat, gondoskodhat a rászorulókról, és megteremtheti a független, élhető, büszke Magyarországot.

Politikai harmadik út: a jobboldali harmadik út

A nemzeti radikalizmus politikai harmadikutasága jobboldali harmadik utat jelent. A jobboldali harmadikutaság a magyar pártrendszerben azt jelenti, hogy a Jobbiknak kettős üzenete van: a jobboldalhoz tartozónak, ugyanakkor harmadikutasnak is tartja magát, amely a baloldalhoz és a Fidesz-vezette jobboldali tömbhöz képest nyújt nemzeti alternatívát.

A jobboldali harmadik út gyökere is Csurka gondolatvilágához nyúlik vissza. A MIÉP egyszerre tartotta magát a jobboldalhoz tartozónak s ugyanakkor harmadikutasnak, amely abban a szlogenben is kifejeződött, hogy a MIÉP keresztény és magyar párt, de se nem jobb-, se nem baloldali. Csurka gondolkodásmódját azonban meghatározta, hogy a bal- és a vele koalícióban levő liberális oldalt a globális kapitalizmus hazai kép-

viselőinek tekintette, s a globális kapitalizmusban a zsidó viláгурalmi rendet látta. Emiatt a MIÉP valójában jobboldali pártnak tartotta magát, a jobboldalon politizált, mivel legfőbb ellenfelének a kommunista múlttal rendelkező baloldalt, az MSZP-t s a vele szövetséges, szerinte a globalizációt képviselő liberális SZDSZ-t tekintette.¹¹

A Jobbik harmadikutas politikája hasonló a MIÉP-éhez jobboldali jellegében. A jobboldali jelleg azt jelenti, hogy a bal- és a jobboldalhoz képest nem egyenlő távolságot tart, mivel a párt egyik legfontosabb sajátossága az antikommunizmus, tágabb értelemben a baloldal-ellenesség. A 40 évig tartó kommunista diktatúra meghatározó időszak a jobbikosok számára. Ennek jele, hogy sok vezető jobbikos politikus életrajzában utalás található a család idősebb tagjait ért atrocitásra, igazságtalanságra. Ezek a több generáción átnyúlóan jelen lévő sérelmek napjainkban is meghatározzák a jobbikosok politikai választásait. A máig élő történelem erejét mutatja a következő idézet, amelyben Vona Gábor felhőborodik azon, hogy az MSZP nem demokratikusnak minősítette a pártot:

„Hogyan merik azok kioktatni demokráciáról és 1956-ról a Gárdát, akik akkoriban is, és három éve is az emberek közé lövettek. Akik akkor az ellenség oldalára álltak, három éve pedig ők maguk voltak az ellenség? Ezek '56-ban fejvesztve menekültek volna el az országból, hogy aztán szovjet tankokon térjenek vissza. Úgy, ahogy azt az apáik meg is tették... Szamuely Tibor és Kun Béla vörös odvaiból bújtak elő. [...] És ők oktatják ki a gárdistákat? Azokat a gárdistákat, akik között nem egy 56-os található, akik két évvel ezelőtt éppen azért alakultak meg 56-an, hogy adózzanak a szabadságharcosok emlékének?” (Vona 2009c).

Ez a máig élő, generációkon átnyúló történelmi emlékezet az egyik oka annak a dűhnek, ami oly jellemző a Jobbikra. A múlt és jelen sérelmeinek összekapcsolódása, a múlt és jelenbeli szenvedések okozója közös gyökerének feltételezése vezet el a radikális jobboldali politizáláshoz. Ez a sérelmekből táplálkozó radikális jobboldali álláspont az, ami megérteti, miért olyan fontos a jobbikosok számára az új rendszerváltás követelése. A „valódi” rendszerváltásé, amely lehetővé tenné az egykori kommunista funkcionáriusok törvénnyel való kizárását a közéletből: „A rendszerváltozás befejezése akkor valósul meg, ha az ország valóban egy független, erős állammá válik, és az egykori kommunista vezetőket törvény tiltja majd el mindenfajta közéleti szerepvállalástól, és megvalósul az elitcsere” (Jobbik 2009).

Azonban érzékelhető egy jelentős hangsúlyeltolódás a Jobbiknál a MIÉP-hez képest, nevezetesen, hogy kiket tekint liberális erőeknek. A Jobbik harmadikutas jellege a globalizációellenes jellegből származik, s ez határozza meg, miként viszonyul a pártrendszer többi pártjához. Amíg a MIÉP az MSZP-t és az SZDSZ-t tekintette a mul-

¹¹ Ennek a politikai álláspontnak az egyik legjellegzetesebb példája volt, hogy 1998–2002 között az ellenzék ellenzékeként határozta meg szerepét, s az ellenzékkel szemben a kormányt támogatta ellenzéki párt létére.

tinacionális erők szövetségesének, s velük szemben támogatta a Fideszt, addig a Jobbik a Fideszt konzervatív köpönyegbe bújt liberális jobboldali pártnak tekinti. A jelenlegi kormánypárttal szemben a Jobbik a nemzeti gondolat egyedüli képviselőjének tartja magát a jobboldalon (Jobbik 2010).

A nemzetépítő erős állam

A nemzetépítő állam célja már Csurka István gondolatvilágában is megtalálható. A MIÉP nemzetépítő állam programjának középpontjában a társadalom középosztályosodásának biztosítása állt (MIÉP é.n.). A Jobbik is az államközpontú, antiliberális, de a polgárokat a „külföldi kizsákmányolástól” megvédeni kívánó jobboldaliság képviselője. Ezért világképében az erős állam feladata, hogy megóvja a társadalmat a globalizáció káros hatásaitól és „helyreállítsa a rendet”. Az erős állam kívánalma úgy is megjelenik, mint rendpártiság. A Jobbik rendpárti államának célja, hogy felszámolja az országot sújtó három fő bűnözési formát, a „gazdasági bűnözést, a politikusbűnözést és a cigánybűnözést”. A rendpárti javaslatok között megtalálhatjuk a halálbüntetés visszaállításának igényét, a közmunka bevezetését a börtönökben, a hajléktalanok eltávolítását a közterekről, a „cigánybűnözéssel” foglalkozó szervezeti egység felállítását a rendőrségen belül, a büntető törvénykönyv szigorítását, a honvédség és a rendőrség megerősítését, a csendőrség felállítását a „cigánybűnözés” felszámolására, a Magyar Gárda működésének törvényi biztosítását, az erélyes fellépést az adófizetést elkerülőkkel szemben, amely akár szabadságvesztés kiszabását is lehetővé tenné.

„Cigánybűnözés”

A rendpárti követelések szorosan összefüggnek azzal, hogy a „cigánybűnözés”, sőt a „cigányterror” elleni fellépés fontos szerepet tölt be a Jobbik politikájában. A Jobbik szerint a „cigánybűnözés” nem azt jelenti, hogy különböző településeken, egymástól elszigetelten cigányok által elkövetett bűntények történnek, hanem azt, hogy egész Északkelet-Magyarországon a cigányság szinte terrorizálja a magyar etnikumú lakosságot. A „cigánybűnözés” nem azt jelenti, hogy minden cigány bűnöző, hanem hogy léteznek a cigányságra jellemző bűnelkövetési formák – mint a késelés, az uzsorázás, a fatolvajlás, a színesfémlopás –, amiket a rendőrségnek speciálisan kell kezelni. A párt abban látja történelmi szerepét, hogy a „cigánybűnözésről” való hallgatásnak a falát áttörte (Riba 2009). A Jobbik szerint olyan helyzetet kell teremteni, hogy a cigányság visszatérjen a munka, a törvények és az oktatás világába.¹² S ezért, folytatják az

¹² Lásd: „A magyar embereknek elégük van abból, hogy a pénzükből, befizetett adóforintjaikból állami felügyelettel, állami koordinációval cigánytenyészet működik Magyarországon” – Szegedi Csanádnak, a Jobbik alelnökének beszéde Szegeden, <http://magyargarda.hu/node/2340>.

érvelést, ha a cigányok közül erre valaki nem hajlandó, annak két lehetősége marad: vagy elhagyja ezt az országot, mert itt „nem tolerálják tovább az élőködő, bűnöző életformáját”, vagy jön a börtön. De a „cigánykérdés” más formában is jelentkezik a Jobbik követelései között.

A jóléti állam szociális ellátórendszere átalakításának tervei is összefüggésben állnak a „kérdéssel”. A Jobbik szerint közmunkát szükséges biztosítani, illetve szociális kártyát szükséges kiadni. A párt a munkát megbecsülő, a gyermektartást adókedvezményel támogató s ezzel a „megélhetési gyermekgyártást kiszelektáló” családtámogatási modellt kíván bevezetni. A szociális segély készpénzben való kifizetése helyett a Jobbik az élelmszercsekket, ruházati csekket, valamint a közüzemi számlák kifizetését pártolja.

Ókonzervativizmus

Számos tekintetben a Jobbik konzervatív, sőt bátran állítható, ókonzervatív erkölcsi elveket támogat. Különböző formában találhatjuk meg a homoszexualitással, valamint az abortusszal szembeni ellenérzés kifejeződését a hivatalos dokumentumokban és a párt politikusainak beszédeiben. A párt ókonzervatív jellegéhez tartozik az is, hogy a Jobbik számos esetben fellép a fogyasztói társadalommal szemben.

Protesztpárti jelleg

A Jobbik protesztpártként fellép a korrupcióval szemben, a korrupcióellenes hangnemet kiterjeszti a bal- és jobboldali parlamenti pártokra egyaránt:

„A parlamenti garnitúra korrupciója, a reggeltől estig folyó hazudozás nekünk nem kenyerünk, és ezután sem lesz. [...] Senkivel nem kívánunk közösséget vállalni, akik az elmúlt húsz évben politikusbűnözésben vettek részt, és az országot oda kormányozták, ahova most jutott. [...] De nem is a rózsadombi villám erkélyén sütkérezve mondom meg milliárdosként, hogy tudom, milyen nehéz a kisnyugdíjasok helyzete vagy épp a nagycsaládosoké” (Vona 2009d).

Tipikus protesztpárti követelések közé tartozik a mentelmi jog eltörlése, a parlamenti képviselők álláshalmozásának felszámolása, visszahívhatóságuk megteremtése, a „politikus-bűnözés” folyamatos hangoztatása. A protesztpárti jelleg bizonyos rendszerellenes jeleget is kölcsönöz a pártnak. Ez a mindent megváltoztatni akaró hangvétel részben akár ellentmondásban is lehetne a Jobbik által felvállalt konzervativizmussal. De mint láttuk, a konzervativizmus elsősorban a homoszexualitás és az abortusz kérdésében kimerülő ókonzervativizmus. Amikor politikai kérdésekről van szó, akkor a Jobbik elutasítja a konzervativizmust, a fennálló állapotok konzerválásának

a programját: „Olyan emberek szavaznak a Jobbikra, akik bíznak a szebb jövőben, ugyanakkor látják, hogy az csak radikális változtatásokkal érhető el” (Vona 2009d).

Kisemberek védelme

„Kisembervédő” politikai követelések bőven megtalálhatók a Jobbik választási programjaiban és vezetői nyilatkozataiban. A Jobbik érvelése szerint a munkásembert megilleti a méltó munkabér, a pihenőidő, a törvényes munkaidő betartása, a szabadság, a szakszervezeti érdekvédelem. Az átlagemberek védelmének példája a progresszív adórendszer követelése, s az, hogy a legmagasabb jövedelmek (évi 10 millió Ft felett) akár 45-50%-kal adózzanak. De ez az ethosz jelenik meg az adóhatósági szankciórendszer alkalmazásáról is: „Végre szeretnék olyan adóhatóságot látni, amely nem arra vadászik, hogy melyik cukrászda felejt el számlát adni két gombóc fagyti után, hanem a valóban komoly és adózatlan jövedelmek nyomába ered” (Lenhardt é.n.).

Radikalizmus mint politikai attitűd

A Jobbik felfogása szerint a radikalizmus nem eszme, hanem hozzáállás. Ez azt is jelenti, hogy a Jobbikra nem kizárólag és nem elsősorban a szavak radikalizmusa jellemző, hanem a problémákat gyökeresen akarja megoldani, nemcsak tünetileg kezelni. Ennek oka az, hogy a párt szerint az ország helyzete rossz, amelyre csak határozott és kemény válaszok adhatóak: „fájdalomcsillapítók helyett radikális – műtéti – beavatkozás kell” (Vona 2009b).

A Jobbik radikalizmusa szerintünk egy attitűdlánc kulcseleme, amelynek kiindulópontja a pesszimizmus és végpontja a világ radikális átalakításának vágya. Vezetőinek megnyilatkozásaiból világosan kiolvasható egy általános pesszimizmus a fennálló rend fenntarthatóságával, a világ fejlődésével kapcsolatban. A Jobbik szerint a multinacionális tőke szabad mozgására – vagy, ahogy a párt fogalmaz, a szabadrablásra – épülő globális kapitalizmusnak megkongatták a vészharangot, mivel a gazdasági fejlődés ilyen erőltetett menetét sem az emberiség, sem a glóbusz nem képes követni. A globális kapitalizmus vége magával hozza – a Jobbik szerint – a multinacionális tőke világuralmának és az ahhoz kapcsolódó (neo)liberális piacgazdaságnak, a fogyasztói társadalomnak és a liberális demokráciának is a végét:

„Lehet, hogy az a gigantikus tőkekoncentráció, amely mohóságával saját lufiját pukkasztotta ki, valamilyen átalakuló trükk segítségével átmenti hatalmát, lehet, hogy a rendszer sikeresen korigálja magát, de az is elképzelhető (sőt, jelenleg a legvalószínűbb), hogy az emberi létezés továbbrohan a szakadék felé, addig, amíg abba alá nem zuhan, örökre” (Vona 2009a).

A pesszimizmusból következik a mélységes aggodalom a magyar népnek a fennálló világrendben elfoglalt helyére vonatkozóan:

„A gazdasági válság, a közbiztonság szétesése, a mezőgazdaság felszámolása, a hazai vállalkozások haláltusája, a munkavállalók megnyomorított helyzete, a föld, a víz és az energiahordozóink kiszolgáltatott állapota, a multinacionális tőke és a bankok szabadrablása, a falvak eltűnése, a népességfogyás és az összes többi problémánk csupán mind-mind okozatok. Az ok, a valódi ok a nemzettudat szétverése” (Vona 2009).

A jobbikosoknál az aggodalom, a nemzet sorsa, kiszolgáltatottsága miatti elkeseredés dühöt, vádló lendületet táplál:

„Mert az én dühöm nem Vona Gábor dühe, hanem a nagyszüleinké, akiknek lesöpörték a padlásaikat, akiknek elvették a földjeiket, akiket megnyomorítottak testileg és lelkileg is a világháború, majd 56 után. Az én dühöm, nem Vona Gábor dühe, hanem a szüleinké, akiknek hazugságban és rettegésben kellett felnőniük, akiket ugyanazok használtak ki és csaptak be, akik a nagyszüleinket. Az én dühöm nem Vona Gábor dühe, hanem a korszályomé, amely azt hitte, szabadságban nőhet fel végre, de azt kell látnunk, hogy ugyanazok, akik a nagyszüleink és szüleink életét megkeserítették, még mindig itt vannak. Még mindig itt lopnak, csalnak, hazudnak. Elküldenek bennünket a hazánkból, elveszik tőlünk a szebb jövőt, aki ellenáll azt meghurcolják, börtönbe zárják. És végül az én dühöm nem Vona Gábor dühe, nem, hanem a már megszületett és majdan megszületendő gyermekeinké, akik magyarként ebben az országban, ezen a földön akarnak tisztességes, dolgos és nyugodt életet. Ez az én dühöm tehát, és aki ezt nem érzi, az semmit nem érez. Akiben ma nincs meg ugyanez a fajta düh, akinek nem forr a vére ettől a szent dühtől, annak nincs vére, vagy nincs szíve, vagy nem magyar” (Vona 2009c).

Talán a düh összefüggésben áll a Jobbik generációs jellegével, avval, hogy jórészt lázadó fiatalokból áll. A dühből és a fiatalokra jellemző forradalmi változtatni akarás lendületéből következik a radikális hozzáállás, a radikális változás igénylése. De Vona Gábor fenti beszédéből olvasható ki az is, hogy a Jobbik nemzeti gondolata nacionalista jellegű, és ez a nacionalizmus a nemzetből való kizárás eszköze is. Mert ebben az érzelmi manifesztumban egyben megfogalmazódik az is, hogy akik nem osztják ezt a felháborodást, a „szent” dühöt, azok nem magyarok. Óhatatlan a logikai kapcsolat a hírhedtté vált „idegenszívűek” vagy a „magunkfajta-magukfajta” kifejezésekkel, amik metaforikusan szintén a nemzetből való kizárást jelképezik.

A radikális hozzáállás igazi célja egy új jövőkép felrajzolása. A Jobbik szerint a helyzet ugyanis olyan rossz, olyan elkésérítő, hogy már csak radikális módszerekkel kezelhető. Ebben a dühben egymásba fonódik a trianoni tragédia miatt érzett nemzeti balsors, a 40 év kommunista diktatúra alatti elnyomottság s a rendszerváltás

utáni 20 év kudarcéént való felfogása. Az egymásba fonódó sikertelenségek miatti indulat és a felelősnek tartottakkal szembeni radikális fellépés jellemző a Jobbikra, s határozza meg lázadó, ha úgy tetszik forradalmi jellegét a fennálló viszonyokkal szemben:

„Magyarországon az elmúlt évtizedekben nem egy autó, hanem egy tucat vonat gázolt át, és mégis ez történik. A baloldal mégis pofoz, rugdos, a jobboldal meg mindenféle álszent széplelkűséggel kábítja. Mondjuk már ki: Magyarországot tudatosan és teljesen szétverték. A további pofonok és a fájdalomcsillapítók helyett ide végre radikális – az előző hasonlat szerint: műtéti – beavatkozás kell” (Vona 2009b).

A radikális műtét célja a jobbikosok szerint a nemzet és az ország újjászületése, egy új társadalmi rend, amelyben lehetővé válik a nemzeti megújulás, ahol a magyar nép újra elfoglalja a történelem által kijelölt helyét:

„Olyan országban akarunk hát élni, ahol mi és a gyermekeink a családban, az óvodában, az iskolában, a templomban, a munkahelyen, a médiában, a piacon, az utcán és mindenhol azt halljuk: »Fiam, te magyar vagy. Magyarak lenni a földön a leggyönyörűbb dolog. Adj hálát a Jóistennek, hogy magyar lehetsz, mert ez a legnagyobb ajándék neked«” (Vona 2009).

A HARMADIK HULLÁM (RADIKÁLIS POPULIZMUS) ÉS A NEGYEDIK HULLÁM (NEMZETI RADIKALIZMUS) ÖSSZEVETÉSE

A harmadik hullám pártjai, a radikális populista jobboldali pártok, ahogy Cas Mudde (2007) elnevezte őket, egy sajátosan ellentmondásos kor válságának termékei voltak Európa boldogabbik, nyugati felében a nyolcvanas-kilencvenes évtizedekben. A II. világháború utáni aranykor három évtizedének szinte megszakítatlan fejlődése nyomán soha nem látott gazdagságú, középosztályosodott, egyenlősítő, jóléti társadalom alakult ki Európában. A középosztályosodás, az individualizáció, a szekularizáció, az iskolázottság színvonalának gyors emelkedése, az állami közszolgáltató szektorok gyors növekedése, a társadalmi mobilitás új csatornáinak megnyílása mind-mind abban az irányba hatottak, hogy mérséklődtek a társadalmi különbségek és a politikai ellentétek. A bal- és jobboldal közötti különbség csökkenése megteremtette a politikai elitek közötti kölcsönös kiegyezésen alapuló demokráciákat.

A hetvenes évek közepén azonban repedések jelentek meg a jóléti államok társadalmi és politikai rendszereiben. A globalizáció megindulása, Japán, az ázsiai tigrisek felemelkedése, majd a berlini fal leomlása nyomán felnyíló Közép- és Kelet-Európa és Kína versenye, valamint az egységes európai piac kialakulása mind-mind olyan irányba hatottak, amely megkérdőjelezte a II. világháború után kialakult állami tulajdon

és korlátozott piacgazdaság vegyes rendszerét, a mindenkire kiterjedő középosztályosodás folytathatóságának, a jóléti állam korlátlan expanziójának és fenntarthatóságának álmát. Az ipari termelés áthelyeződése különösen hátrányos volt a hagyományos ipari munkás rétegekre nézve, amelyek korábban a baloldali pártok bázisai voltak. Ugyanakkor az áttérés a posztindusztriális szolgáltató társadalmi modellre sokakat, főleg a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőket előnybe hozott. Furcsa átmeneti korszakon ment keresztül Nyugat-Európa. Miközben folytatódott a gazdaság és a jólét növekedése, immár ez a növekedés nem hatott pozitívan a társadalom minden rétegére, mint ahogyan az előző évtizedekben. A neolibéralizmussal, a deindusztrializációval, valamint a szolgáltató társadalomra való átmenettel megjelentek a vesztesek is, távolodtak egymástól a jobban és a rosszabbul keresők életlehetőségei. A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése nyomán társadalmi feszültségek halmozódtak fel szerte Európában. S ahogy ez ilyenkor történni szokott, a vesztesek különösen érzékenyvé váltak a politikai mechanizmusok buktatóira. Hirtelen fájóvá vált a konszenzuális demokrácia számos árnyoldala: a kartelldemokrácia, a politikai korrupció, a szociáldemokrata pártok polgárosult jellege és középre húzása, a középre húzó politikák miatt a politikai elitváltások banális sivársága, a politikai vezetők szürkesége és technokrata jellege. Ráadásul a nyugati gazdaság átalakulása egybeesett a harmadik világból érkező bevándorlók számának növekedésével, egy eddig soha nem látott bevándorlási hullám kezdetével, amit különösen láthatóvá tett a bevándorlók eltérő bőrszíne, vallása és kultúrája. Ezekben a sajátosan növekedő, de közben egyre több feszültséget felhalmozó társadalmakban született meg a radikális populista jobboldali pártok harmadik hulláma. A harmadik hullám pártjai kifejezték az állampolgárok egyre növekvő elégedetlenségét a kisemberekre nem figyelő kartellpártok korruprt konszenzusos demokráciájával szemben. S kifejezték a változások vesztesei- nek növekvő félelmét attól, hogy a „nép”¹³ kultúrájához igazodni nem akaró, megjelenésében idegen, furcsa ruhákat hordó, sötét bőrszínű, esetleg kisebb-nagyobb bűnözésből (is) élő, s ezért veszélyesnek tartott idegenek, bevándorlók elveszik a munkalehetőséget, és kihasználják a bőséges és adakozó jóléti államot. A felerősödő bevándorlás- és elitellenes tiltakozást vállalták fel és képviselték a harmadik hullám radikális populista pártjai.

A harmadik hullámos pártok etnocentrikusak, mert bevándorlóellenesek. Ezt a bevándorlóellenességet egyes esetekben színezte az adott nép történelméből, kultúrájából fakadó történelmi-etnocentrista kiszólások sorozata is. A harmadik hullám pártjai populisták és elitellenesek, mert felléptek a hagyományos pártok kartelldemokráciájával szemben. Etnocentrizmusuk és elitellenes populizmusuk miatt az elemzők jelentős csoportját a szélsőjobboldali pártokra emlékeztették. De a harmadik-

¹³ Mudde (2007) a *native* (öslakos) szót használja, ám az öslakos szónak más az értelme a magyar nyelvben, mint amit elsősorban a gyarmatok vagy egy másik nép által meghódított terület korábbi lakosságára értünk. Ezért használjuk az öslakos (*native*) terminológia helyett a „nép” szót.

utas pártok egy része neoliberais, jóléti államellenes, piacgazdaság-párti politikát folytat, mások inkább a jóléti állam modelljét támogatják, de mindenképpen elfogadják a piacgazdaságot és parlamentáris demokrácia kereteit. Ennek megfelelően mind a két csoportra jellemző, hogy nem kérdőjelezték meg sem a piacgazdaság, sem a politikai demokrácia alapvető intézményeit és az egyéni szabadságjogokat, s emiatt nem alkalmazható rájuk a szélsőséges jelző (Mudde 2007).

A nemzeti radikalizmus, amelynek első magyarországi képviselője a Jobbik, politikai ideológiája teljesen más, mint a harmadik hullámé. A Jobbik harmadikutas, bezárkózó, ökoszociális piacgazdaságot hirdető gazdaságpolitikája egyértelműen szembefordulást jelentett a szabadversenyos piacgazdaság modelljével, a nyitott, globalizált, európai egységes piac elfogadásával, és a liberális demokrácia működési kereteire is egyre skeptikusabban tekint.

A negyedik hullám és a Jobbik is egy válsághullám terméke. De egy másik válság terméke, mint a harmadik hullám nemzeti radikális populizmusának pártjai.

A Jobbik a sajátos felemás kelet-európai felzárkózás kudarcát kimutató válság talajából nőtt ki, s dolgozta ki – támaszkodva Csurka István szellemi örökségére – a nemzeti radikalizmus modern változatát. A nemzeti radikalizmus Magyarországon, Európa perifériáján, Közép-Kelet-Európa egyik rosszléti társadalmában alakult ki. Ott, ahol a rendszerváltás utáni hirtelen piacnyitás nemcsak a korábbi biztonságot roppantotta meg, s – még ha alacsonyabb szinten, de mégiscsak – középosztályosodott társadalmát szakította szét brutálisan nyertesekre és vesztesekre. A MIÉP által fémjelzett nemzeti radikalizmus korai változata jóval kevésbé volt sikeres, mint a Jobbiké. Ennek okai között megtalálható Csurka avított stílusa, az, hogy a túlságosan hangsúlyos antiszemita összeesküvés-elméletek sokasága csak egy szűkebb választói kör támogatására talált. De talán mindennél fontosabb, hogy a kilencvenes évek felemás korszakában egyszerre volt jelen a válság és a fellendülés, s a magyar társadalom inkább hitt abban, hogy sikerrel járhat a felzárkózás, az Európához való csatlakozás, s ezt a folyamatot mérsékelt centrista pártok jobban elősegíthetik, mint az Európától elzárkózást hirdető MIÉP. Az ezredforduló utáni pár év volt a nagy mérsékelt pártok populista ígéretéseinek korszaka is, amikor a protesztpártok előretörésének alig kínálkozott lehetőség.

A Jobbik a kétezres évek első felében kitört válságnak köszönheti szerencsését. Annak a ténynek, hogy a kilencvenes évek második felétől megindult egy évtizedig tartó fellendülés rövidnek bizonyult, s nem hatotta át a társadalom minden rétegét. Sőt, még ez a rövid fellendülés is részben látszólagos volt, mert hitelfelvételre, az eladósodottság drámai növekedésére épült. Ennek a fellendülésnek vetett véget 2006 nyarán az, hogy az újraválasztott Gyurcsány-kormány kénytelen volt szembenézni a fenyegető adósságválsággal, s megkezdeni a megszorítások sorát. A magyar válság egybeesése az egész európai modellre kiterjedő válsággal pedig megkérdőjelezte nemcsak a rendszerváltás után kialakított modell fenntarthatóságát, de kétségessé tette a

fejlődésbe, a piacgazdaságba vetett hitet is. Ez a pesszimizmus és a korábbi világgal szembeni lázadás határozza meg a Jobbik nemzeti radikalizmusát.

Mind a harmadik hullám pártjaira, mind a Jobbikra jellemző a radikalizmus. A radikalizmus a nyugat-európai pártokat tárgyaló irodalomban elsősorban a xenofób szlogenek radikalizmusát jelenti, s azt hogy néha bűvópatakszerűen,¹⁴ néha nyíltan felbukkannak a húszas-harmincas évek szélsőjobboldalára emlékeztető szólamok, jelképek, etnocentrikus, nacionalista, rasszista gondolatok, szlogenek, indulatok. A harmadik hullám radikális nemzeti populista pártjainak jó részét ötven év békéjében és jólétében szocializálódott lázadók mozgalmi hozták létre, s nem tekinthetők a történelmi fasizmus folytatóinak, azon nemzeti szocialista jellegű szélsőjobboldali pártok örökösének, amelyek az I. világháború poklában megkeményedett szívű frontharcosoknak a háborút követő polgárháborús helyzetből, nyomorból és teljes reménytelenségből kinőtt mozgalmait létrehozták (Ignazi 1996).

Az etnocentrista nemzeti (nacionalista) jelleg szintén jellemző a harmadik és a negyedik hullámra. A harmadik hullám pártjai elsősorban bevándorlóellenesek. A negyedik hullám esetén a nemzeti újjászületés iránti vágy ad sajátos jelleget a Jobbik nacionalizmusának, nemzetfelfogásának.

A Jobbik mögött – ahol szintén megtalálhatóak a félelmet keltő fenyegető jelképek, mondatok, egyenruhák – van egy fontos indulati motívum, ami másképpen teszi radikálissá a pártot, mint a harmadik hullám pártjait. A Jobbiknál a szavak radikalizmusa mögött megbújik egy olyan radikális indulati attitűd, a gyűlölet és a düh a belső és külső ellenséggel szemben, amely inkább a két világháború közötti történelmi fasizmusok aktivistáira volt jellemző. A düh és gyűlölet a talaja a nemzetközi konspirációs elméletekben való hitnek, a nemzetet elárulóknak, a nemzetközi szereplőknek kiárúsítók uralma elleni lázadásnak, amelynek célja a nemzet újjászületése. A nemzeti újjászületés, a harmonikus lokális társadalom, az ökoszociális társadalom ígérete szinte millenáris megváltásígéretnek számít. A millenáris megváltás ígérete Griffin (1991) szerint a „generikus fasiszta” párt fogalmi meghatározásának legfontosabb jellemzője.

KONKLÚZIÓ

A tanulmányban annak a bemutatására tettünk kísérletet, hogy a 2008-ban kirobbant hitelválság, s elsősorban az európai országokat sújtó gazdasági válság nyomán a radikális/szélsőséges jobboldali mozgalmak új trendje rajzolódik ki Európában. Azt próbáltuk bemutatni, hogy ez az új negyedik hullám, aminek egyik legelső képviselője a nemzeti radikalizmus eszmerendszerét felvállaló Jobbik, egy más típusú, mélyebb és átfogóbb válság politikai gyermeke, mint a harmadik hullám pártjai voltak. A globalizált piacgazdaság hosszan elhúzódó válsága egy radikális mozgalmat eredményezett

¹⁴ Ezt a kifejezést Rév Istvántól (2010) vettük át.

Magyarországon, aminek létrejöttéhez hozzájárult a liberális demokrácia legitimitásának megroppanása a 2006-os választásokat követő politikai válság nyomán. A gazdasági és a politikai válság egybeesése termékeny talajnak bizonyult a korábban marginális szerepet játszó jobboldali radikális szervezetek számára, amelyek egy globalizált piacgazdaság- és liberális demokratikus rend-ellenes, elzárkózó, erős állam által irányított, korlátozott piacgazdaságra épülő nemzetállam kiépítését hirdetik. A nyitott piacgazdaságtól, a liberális demokráciától való elfordulás háttérében a pesszimizmus, düh és gyűlölet, s az evilági megújulásban, ha úgy tetszik, megváltásban való hit egymással összefüggő, egymást erősítő attitűdláncolata áll.

Ez az új hullám már nem a gazdag, jóléti társadalmak nyerteseket és veszteseket szinte azonos arányban termelő átalakulásának talaján kialakult harmadik hullám része. A negyedik hullám nem konformista lázadók mozgalmának eredménye, hanem olyan fiatal emberek mozgalma, akik a lelkükben mélyeséges dühöt és gyűlöletet táplálnak az általuk idegen erőknél tartottakkal szemben az elrontott múltért, jelenért és reménytelen jövőért. Ez a radikális attitűd, mély gyűlölet és egy új, jobbnak hitt világ reményében a status quo forradalmi jellegű felforgatási vágya az, ami elválasztja egymástól a két hullámot, és teszi szükségessé a tudományos elemzés számára a két hullám megkülönböztetését.

Hivatkozott irodalom

- Albertazzi, Daniele – McDonnell, Duncan 2007. Introduction: The Sceptre and the Spectre. In Albertazzi, Daniele – McDonnell, Duncan (eds.): *Twenty-First Century Populism*. London: Palgrave MacMillan. 1–14.
- Bakay Kornél 2009. A megtevesztés nagy mágusa. In *Barikád* 2009. november 13. <http://barikad.hu/node/40389>
- Barikád 2012. Antiszemitizmus – Kinek van rá igénye? In *Barikád* 2012. június 28. http://barikad.hu/antiszemitizmus_kinek_van_ra_igenye-20120630
- Betz, Hans-Georg 1994. *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. London: Macmillan.
- Beyme, Klaus von (ed.) 1988. *Right-wing Extremism in Western Europe*. London: Frank Cass.
- Beyme, Klaus von 1984. *Politische Parteien in Westeuropa*. München: Piper.
- Bíró Nagy András – Róna Dániel 2011. Tudatos radikalizmus. A Jobbik útja a Parlamentbe, 2003–2010. In Láncki András (szerk.): *Nemzet és radikalizmus*. Budapest: Századvég. 242–283.
- Borbély Zsolt Attila 2010. Fidesz versus Jobbik 2. In *Barikád* 2010. március 6. <http://barikad.hu/node/48506>
- Carter, Elisabeth 2005. *The Extreme Right in Western Europe: Success or Failure?* Manchester: Manchester University Press.
- Cutler, David M. 2001. The Third Wave in Health Care Reform. In Ogura, Seritsu – Tachibana, Toshiaki – Wise, David A. (eds.): *Aging Issues in the United States and Japan*. Chicago: The University of Chicago Press. 169–186.
- Donáth László 2002. Jákobot miért, Ézsaut miért nem? In Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete. 51.

- Fabók Bálint 2010. A Fidesz mankójából a Fidesz ellensége – így nőtt nagyra a Jobbik. In *Origo* 2010. április. 8. <http://www.origo.hu/itthon/valasztas2010/kampanynaplo/20100408-a-jobbik-tortene-megalapitasatol-fidesz-legnagyob-rivalisaig.html>
- Filipov Gábor 2011. A név kötelez: A szélsőjobboldal kutatásának terminológiai problémái. In *Politikatudományi Szemle* 2011/3. 133–154.
- Gerő András 2010. Bolgár György interjúja a Galamuson. Interjú Gerő Andrással. In *Galamus* 2010. január 26. http://www.galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3275%3Abolg%20gyoergy-interjuja-galamusban-2010-janu%2026&catid=69%3Abolg%20gyoergy-megbeszeljuek&Itemid=106&limitstart=1
- Griffin, Roger 1991. *The Nature of Fascism*. London: Pinter.
- Hainsworth, Paul 2008. *The extreme right in Western Europe*. Abingdon: Routledge.
- Hirst, Paul – Thompson, Grahame 1996. *Globalization in Question. The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Hosszú Hortenzia 2010. Az állam szerepe a kormányzásban. In Gellén Márton – Hosszú Hortenzia (szerk.): *Államszerep válság idején. Magyar Zoltán emlékkötet*. Budapest: Complex. 49–62.
- Huntington, Samuel P. 1991. *The Third Wave. Democratization in the late Twentieth Century*. Norman – London: University of Oklahoma Press.
- Ignazi, Piero 2003. *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Ignazi, Piero 1996. From neo-fascists to post-fascists? The transformation of the MSI into the AN. *West European Politics* 1996/4. 693–714.
- Index 2009. Összefognak a nemzeti radikálisok. In *Index* 2009. június 14. http://index.hu/belfold/2009/06/14/osszefognak_a_nemzeti_radikaliskok/
- InfoRádió 2009. Az igazi szélsőjobb csak ezután jelenik meg. In *InfoRádió* 2009. október. 8. <http://inforadio.hu/hir/belfold/hir-307889>
- Jobbik 2012. Solymosi Eszter emlékére - Tiszaeszlár 130 éve... – Baráth Zsolt országgyűlési képviselő napirend utáni felszólalása. <http://jobbik.hu/rovatok/fraksi%C3%B3/solymosi-eszter-eml%C3%A9k%C3%A9re-%E2%80%93-tiszaeszl%C3%A1r-130-%C3%A9ve%E2%80%A6>
- Jobbik. 2012. Rejtélyes gyilkosságok, politikai merényletek, vérvadák. <http://jobbik.hu/rovatok/aj%C3%A1nl%C3%B3/rejt%C3%A9lyes-gyilkoss%C3%A1gok-politikai-mer%C3%A9nyletek-v%C3%A9rvad%C3%A1k>
- Jobbik 2010. A jobboldal második ereje lett a Jobbik. http://www.jobbik.hu/rovatok/jobbik_aktualis/a_jobboldal_masodik_ereje lett_a_jobbik
- Jobbik 2009. Kiskaté <http://www.jobbik.hu/rovatok/egyeb/kiskate>
- Jobbik 2003. Alapító Nyilatkozat. http://jobbik.hu/rovatok/egyeb/alapito_nyilatkozat
- Karácsony Gergely 2009. Pártok és politikusok népszerűsége: passzív rezisztencia. In *HVG* 2009/26. 16–20.
- Karácsony Gergely – Róna, Dániel 2010. A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. In *Politikatudományi Szemle* 2010/I. 94–123.
- Körösényi András 1994. A bal és jobb védelmében. Válasz a bírálóknak. In *Politikatudományi Szemle* 1994/3. 188–201.
- Lánczi András é.n. Peremiczky Szilvia interjúja Lánczi Andrással. In *Antiszemizmus.hu* <http://www.antiszemizmus.hu/interju/+lanczi+andras/interju+lanczi+andras.html>
- Lenhardt Balázs é.n. Fidesz – a tőke pártján. In *SzegediJobbik.hu* <http://www.szegedijobbik.hu/old/irasaink/publikaciok/lenhardt-balazs-fidesz-a-toke-partjan.html>
- London Patriot 2010. The Alliance of European Nationalist Movements holds its first General Assembly. In *London Patriot* 2010. június 15. <http://www.londonpatriot.org/2010/06/15/the-alliance-of-european-nationalist-movements-holds-its-first-general-assembly/>

- Lucan, Way 2005. Authoritarian State Building and the Sources of Regime Competitiveness in the Fourth Wave: The Cases of Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine. In *World Politics* 2005/2. 231–261.
- Lukács, John 2008. *Demokrácia és populizmus*. Budapest: Európa.
- March, Luke – Mudde, Cas 2005. What's Left of the Radical Left? The European Radical Left after 1989: Decline and Mutation. In *Comparative European Politics* 2005/3. 23–49.
- McFaul, Michael A. 2002. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Non-cooperative Transitions in the Post-communist World. In *World Politics* 2002/2. 212–244.
- MIÉP é.n. A MIÉP kiskatéja. http://www.miep.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=47&Itemid=56
- Morvai Krisztina 2009. Guantanamo Magyarországon? http://jobbik.hu/rovatok/publicisztika/morvai_krisztina_guantanamo_magyarorszagon
- Morvai Krisztina 2009a. Van egy álmunk. http://jobbik.hu/rovatok/ep-valasztasi-birek/morvai_krisztina_van_egy_almunk
- Mudde, Cas 1995. Right-wing Extremism Analyzed. A Comparative Analysis of the Ideologies of Three Alleged Right-wing Extremist Parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research* 1995/2. 203–224.
- Mudde, Cas. 2000. *The Ideology of the Extreme Right*. Manchester: Manchester University Press.
- Mudde, Cas 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nolte, Ernst 2003. *A fasizmus korszaka*. Budapest: XX. Század Intézet.
- Payne, Stanley G. 1995. *A History of Fascism*. London: Routledge.
- Rév István 2010. „Nem lehetünk a politikától szabadok”. Rádai Eszter interjúja Rév Istvánnal. In *Élet és Irodalom* 2010. április 9. <http://www.es.hu/?view=doc;25623>
- Riba István 2009. A Jobbik az EP küszöbén: átlépi a határt. In *HVG* 2009. május 27. 8–10. http://m.bvg.hu/bvgfriss/200922/200922_A_JoBBIK_AZ_EP_KuSZoBEN_Atlepi_a_hatart
- Sajátgondolat 2011. Nemzeti radikalizmus. http://sajátgondolat.blog.hu/2011/03/18/nemzeti_radikalizmus_1
- Seiler, Daniel-Louis 1985. De la classification des partis politiques. In *Res Publica* 1985/1. 59–86.
- Szócs Zoltán é.n. A MIÉP genezise. <http://www.miep.hu/al/parttortenet.html>
- Stumpf István 2009. Stumpf: A Jobbik a következő parlament meghatározó ereje lesz. Mong Attila interjúja Stumpf Istvánnal. In *InfoRádió* 2009. november 17. <http://www.inforadio.hu/bir/belfold/bir-315779>
- Tamás Gáspár Miklós 2010. Az antifasizmus jövője. In *Élet és Irodalom* 2010. április 2. <http://www.es.hu/?view=doc;25611>
- Toffler, Alvin 1981. *The Third Wave*. London: Pan Books.
- Tóth András – Grajczjár István 2009. Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások vagy válságok idején? In *Politikatudományi Szemle* 2009/3. 7–33.
- Török Gábor 2010. Miért tart gyávanak Mészáros Tamás. http://torokgaborelemz.blog.hu/2010/04/17/142_miert_tart_gyavanak_meszaros_tamas
- Ungváry Rudolf 2010. Az egypárti demokrácia győzelme. In *Népszabadság* 2010. április 13. http://nol.hu/velemeney/20100413-az_egyparti_demokracia_gyozelme
- Vona Gábor 2009. Mikor fogja abbahagyni a Jobbik a menetelést? (Rend, Jólét, Ébredés – 33. rész). In *Barikád* 2009. május 26. <http://barikad.hu/node/29828>
- Vona Gábor 2009a. Ökoszociális nemzetgazdaság (Rend, Jólét, Ébredés – 35. rész). In *Barikád* 2009. szeptember 29. <http://barikad.hu/node/37351>

- Vona Gábor 2009b. Pofon és algopyrin (Rend, Jólét, Ébredés – 38. rész). In *Barikád* 2009. november 16. <http://barikad.hu/node/40560>
- Vona Gábor 2009c. Aki nem érzi ezt a dühöt, az nem magyar! Vona Gábor október 23-ai beszéde. In *Barikád* 2009. október 26. <http://barikad.hu/node/39193>
- Vona Gábor 2009d. „Nekem nem tékép e táj” – a KAPU interjúja Vona Gáborral. In *Barikád* 2009. november 5. <http://barikad.hu/node/39894>
- Vona Gábor 2003. Vona Gábor beszéde a Jobbik alakuló kongresszusán. http://jobbik.hu/rovatok/beszedekek/vona_gabor_beszede
- Varró Szilvia 2009. A Jobbik mint harmadik erő. In *Oknyomozó* 2009. február 21. http://oknyomozo.hu/varro_jobbik